

Збірник наукових праць

Випуск 9

**Південноукраїнський регіональний
інститут післядипломної освіти
педагогічних кадрів**

Педагогічний альманах

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ**

ПЕДАГОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9

**ХЕРСОН
2011**

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	5
<i>Слюсаренко Н. В.</i> Статеве і гендерне виховання підростаючого покоління	6
<i>Попов В. Д.</i> Моральна спрямованість особистості як психолого-педагогічна категорія.....	11
<i>Сачава К. Д.</i> Виховання навчальної працелюбності школярів як актуальна педагогічна проблема	15
<i>Стефанюк С. К.</i> Сучасні цінності як фактор самовдосконалення людини.....	19
<i>Стражнікова І. В.</i> Здоровий спосіб життя – один із напрямків сучасних досліджень західного регіону України.....	26
РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	31
<i>Андрієвський Б. М.</i> Теоретичні передумови навчання обдарованих дітей.....	32
<i>Калініченко Н. А.</i> Профільне навчання: теорія та методика	37
<i>Кірик М. Ю.</i> Сучасні погляди на історію методики навчання грамоти шестиліток	45
<i>Козаченко І. О.</i> Проектна діяльність як доцільний засіб підвищення ефективності шкільної географічної освіти.....	53
<i>Матковська М. В.</i> Психолого-педагогічні передумови становлення гуманних стосунків у процесі навчання	58
<i>Рідкоус О. В.</i> Сучасні педагогічні технології створення ситуації успіху	62
<i>Черепаня Н. І.</i> Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової освіти	68
РОЗДІЛ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	75
<i>Завгородня Т. К.</i> Засвоєння цінностей студентом магістратури – умова його становлення як викладача ВНЗ	76
<i>Здециц В. М.</i> Формирование понятия истинности в науке при подготовке учителя физики	81
<i>Зубко А. М.</i> Моніторинг ефективності навчального процесу як основоположний принцип перепідготовки педагогів у закладах післядипломної освіти	88
<i>Кузьменко В. В.</i> Методика інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів	93
<i>Василенко М. Є.</i> Професійна підготовка майбутніх юристів до консультативної діяльності як педагогічна проблема	98
<i>Ганніченко Т. А.</i> Мотиви навчальної діяльності студентів-нефілологів у процесі мовної освіти	103
<i>Гоменюк Д. В.</i> Теоретичне обґрунтування процесу професійного самоутвердження майбутніх кваліфікованих робітників автосервісу.....	108
<i>Гора Т. В.</i> Формування вмінь педагогічного спілкування в системі «педагог-старшокласники» ..	115
<i>Грень Л. М.</i> Забезпечення мотивації досягнення професійного успіху у студентів ВТНЗ	121
<i>Дейниченко Г. В.</i> Групові форми навчальної діяльності як засіб підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів до технічного конструювання.....	126
<i>Збаравська Л. Ю., Слободян С. Б., Торчук М. В.</i> Комп'ютерні засоби навчання фізики студентів аграрно-технічних університетів.....	132
<i>Кожедуб Л. Г.</i> Застосування інтерактивних та проблемно-пошукових методів навчання у процесі формування комунікативної компетенції в читанні у студентів мовних вищих навчальних закладів.....	138
<i>Колісниченко В. В.</i> Удосконалення підготовки майбутніх правоохоронців до виховної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки	143
<i>Кудрявцева В. Ф.</i> Основні перешкоди впровадженню комунікативного підходу.....	148
<i>Кулалаєва Н. В., Михайлюк В. О.</i> Акцентаційні зміни у викладанні питань культури безпеки в освітньому напрямку «цивільна безпека»	153
<i>Лучанінова О. П.</i> Формування мотивації навчання технічно обдарованих студентів.....	160
<i>Лученцова І. С.</i> Суть професійної адаптації студентів педагогічного коледжу до професійної підготовки.....	165
<i>Любарець В. В.</i> Аналіз сутності поняття професійної компетентності.....	169
<i>Мадзігон В. В.</i> Ознайомлення молоді з основами теорії попиту та пропозиції й рівновагою підприємницької діяльності на товари і послуги	175
<i>Мірошніченко В. М.</i> Ділова гра як засіб формування творчої особистості майбутнього педагога	183

УДК 37.017.93+ 378.126

Завгородня Т. К.*

ЗАСВОЄННЯ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТОМ МАГІСТРАТУРИ – УМОВА ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ ЯК ВИКЛАДАЧА ВНЗ

У статті з урахуванням вимог до викладача ВНЗ, а також суперечностей, які необхідно розв'язати в процесі фахової підготовки, особливий наголос робиться на шляхах формування ціннісних орієнтацій, ідеалів майбутнього викладача.

Ключові слова: цінність, викладач, ВНЗ, магістратура.

Як визнає світове співтовариство, у процесі розвитку суспільства у ХХІ столітті особливе значення відведено якості освіти, якій по суті підпорядковано всі інші показники людського життя. Відбуваються принципові зміни як у розвитку цивілізації, так і в обставинах життя людини, що прямо пов'язано з функціонуванням освіти в нових соціально-культурних обставинах.

Немає сумнівів, що якість освіти є наріжним каменем сучасної парадигми освіти, безперечним пріоритетом освітньої політики більшості країн, і Україна не стала винятком у цьому процесі. Тому в основі підвищення ефективності підготовки кадрів для вищої школи має бути формування професійної спрямованості студентів магістратури, що покликані стати носіями тих нових тенденцій, які відбуваються зараз в освітній сфері. Інакше кажучи, вкрай необхідно забезпечити готовність майбутніх фахівців до творчої праці, освоєння та впровадження інноваційних технологій, подальшого розвитку наукового світогляду.

В організації навчання майбутніх викладачів у магістратурі й аспірантурі провідними складовими моделі викладача вищої школи можна вважати: майстерне володіння методикою викладання, управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів; педагогічну виразність; творчий підхід до справи; дослідницьку діяльність; високі моральні якості; уміння володіти власною емоційно-вольовою сферою; розвинуте педагогічне самовладання; високий рівень цілеспрямованості, ініціативності, дисциплінованості, вимогливості до себе та інших; педагогічна спостережливість і уважність; педагогічний такт. Одночасно слід враховувати, що психологічними передумовами педагогічної творчості викладача є професійно-специфічні здібності, тобто сукупність індивідуально-психологічних якостей особистості, які сприяють успішній педагогічній діяльності. Серед них, як відомо, особливо важливими є організаторсько-педагогічні, дидактичні, перцептивні, комунікативні, сугестивні, гносеологічно-дослідницькі, науково-пізнавальні здібності; знання викладачами особливостей емоційної, мотиваційної сфери юнаків та юнок, що сприятиме покращенню педагогічній взаємодії між студентами, студентами й викладачами, знання психології групи, особливостей керівництва та динаміки групових процесів, що пояснюється перевагою у вищій школі групового способу організації занять.

Ще однією вимогою до викладача ВНЗ є те, що він повинен бути спорідненим з основними проблемами педагогіки вищої школи, володіти педагогічним понятійним апаратом цієї дисципліни, орієнтуватися в сучасних педагогічних технологіях. Разом із тим не секрет, що в середовищі викладачів уже давно сформувалось досить скептичне ставлення до педагогічної літератури та й до самої педагогіки. Навіть термін *педагог*

* © Завгородня Т. К.*

вживають здебільшого в педагогічних ВШ. У чому ж причина? Широко розповсюджена думка про непотрібність вивчення педагогіки (мовляв, студенти — дорослі люди, самі розберуться що до чого) і навіть наводиться теоретичне підґрунтя: «У ВШ методами навчання є методи науки, яку вивчають». Та чи можуть методи науки задовільнити вимоги управління такою складною діяльністю, як пізнавальна? Як наслідок, дуже часто викладацька діяльність сприймається з інтуїтивно-емпіричних міркувань або зводиться до копіювання досвіду більш освічених колег.

Між тим, діяльність викладача вищої школи вимагає сформованості у нього загальнолюдських і національних цінностей, наявності певних особистісних якостей, життєвого ідеалу, що, без сумніву, сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності. Для цього необхідно розв'язати ряд суперечностей в діяльності сучасної вищої школи.

Нові підходи до реформування освіти визначають «персоналістську» інтерпретацію всього навчально-виховного процесу, коли у центрі уваги повинні перебувати інтереси особистості студента. На жаль, у дійсності викладачі часто мають недостатню психолого-педагогічну підготовку для реалізації цього завдання. Наївно думати, що лише через перебудову процесу психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів можна вирішити всі проблеми вищої школи. Психолог В.А.Семиченко вважає, що поряд із систематичним комплексним широкомасштабним дослідженням для одержання достовірних даних про психологію сучасного студента, тенденції змін, що відбуваються, необхідно проводити психологічну експертизу педагогічних новацій та пропонованих організаційних форм і технологій, психологічну підготовку адміністративного та професорсько-викладацького складу всієї системи професійної освіти [1, с. 4-5].

Сьогодні у практиці роботи ВНЗ особистісне становлення майбутніх фахівців або взагалі ігнорується, або ж відповідальність за нього перекладається на самих студентів. Не визначено базові критерії професійної відповідності на особистісному рівні. Навчальні плани перенасичені зайвими дисциплінами. Щораз частіше роботодавці нарікають, що випускник може розв'язувати подвійні інтеграли, але не вміє застосовувати свої знання на практиці. При цьому вони наголошують, що дипломи про вищу освіту нерідко видаються особам, які за своїми моральними якостями не мають права керувати виробничими колективами, виконувати виховні функції.

Ми стаємо свідками того, що значна частина сучасної молоді живе нині бездуховним життям. Усі її помисли скеровано головним чином на вирішення побутових проблем. Ціннісні орієнтири, пов'язані з турботами і переживаннями щодо навчального процесу, ставляться нижче за ці спрямування. За результатами досліджень українських психологів 2009 – 2010 рр., які увійшли до збірника «Проблеми сучасної психології», створено узагальнюючий портрет українського студента 18-23 років. На тому ж рівні перебуває бажання «пізнавати нове в світі, природі, людині... Потреба в самоствердженні визнана більш суттєвою, ніж потреба в любові» [2].

Існує ще одне суттєве протиріччя. Наші науковці мають можливість приймати участь у міжнародних освітніх системах (проектах, програмах, конференціях, педагогічних читаннях і т.ін.), що обумовлено сучасною освітньою політикою інтеграції освіти України до європейського освітнього простору. Але реалізувати таку можливість можуть далеко не всі через недостатній рівень володіння іноземними мовами. До цього можна додати необхідність у викладачів систематичної, ґрунтовної інформації про функціонування систем вищої освіти в різних країнах світу. Між тим, як відомо,

практично в навчальних планах усіх спеціальностей відсутні такі дисципліни, як «Порівняльна педагогіка». А сподівання, що заповнити цю прогалину може зміст курсу «Педагогіка вищої школи» (переважно це 18-20 аудиторних годин), за нашим переконанням, є помилковим.

Отже, для підвищення якості підготовки викладачів ВНЗ необхідно розв'язати багато проблем, суперечностей. Однією ж із перших, що потребує беззаперечного і негайного вирішення і має вплинути на якість освіти ВНЗ різних спрямувань, є підвищення духовності, формування цінностей та ідеалів майбутніх викладачів. Пояснюється це тим, що завдяки підвищенню духовності і значущості для суспільства результатів духовної діяльності людини відбувається процес формування соціального механізму.

Сьогодні молоду людину слід вчити бачити Себе, своє Я у тому, що вона виробляє, — будуть це якісь речі, ідеї чи вчинки. Останні мусять відповідати Собі, своєму Я. У цьому полягає перевага професіонала над спеціалістом, якого ми масово готуємо у вищій школі і який є лише людиною вмілою, а не людиною різнобічно розвинутою. Щоб ліквідувати цей недолік, необхідно вищими навчальними закладами поряд з іншими пріоритетними напрямками державної політики у галузі вищої освіти (розвиток освіти як державно-громадської системи; створення для громадян рівних можливостей в одержанні вищої освіти; особистісна орієнтація вищої освіти; постійне підвищення якості освіти; оновлення змісту і форм організації навчально-виховного процесу; підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної й громадської підтримки; впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій; формування в системі освіти нормативно-правових і економічних механізмів залучення та використання позабюджетних коштів; інтеграція національної вищої освіти України до європейського і світового освітнього простору) реалізувати на практиці формування у випускників національних і загальнолюдських цінностей [3, с. 189].

Слід наголосити, що мова йде про історично зумовлену систему цінностей. Саме на них, властивих кожному народу базується система виховання, яка спрямована на формування національно свідомої, особисто-творчої, духовно багатой особистості. Зауважимо, що в педагогічному енциклопедичному словнику (Москва, 2003) поняття «цінність» взагалі не згадується, незважаючи на те, що, як стверджує В. Киричок, у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях «виховання на основі засвоєння певних цінностей є головний напрямок у формуванні особистості, її духовного світу та духовної культури» [4, с. 992-993].

Взагалі термін *цінності*, введений в обіг у 60-х роках XIX ст., знайшов широке поширення на початку XX ст., коли було розроблено теорію цінностей і виникла наука *аксіологія*. Тому проблема цінностей та їх формування розглядається багатьма науковцями та займає вагоме місце у наукових дослідженнях. Так, загальнофілософські та психолого-педагогічні положення про сутність і значення цінностей у навчально-виховному процесі обґрунтували С. Анісімов, І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, В. Василенко, Л. Виготський, О. Вишневський, Б. Додонов, О. Дробницький, А. Здравомислов, З. Карпенко, В. Киричок, О. Леонтьєв, В. Малахов, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, О. Сухомлинська та ін. До справжніх цінностей науковці відносять Людину, Щастя Людини, Свободу, Добро, а також співзвучні з загальнолюдськими цінностями: Істину, Добро, Красу, Справедливість [4, с. 993]. Тобто, як стверджує

О. Вишневецький, «Цінності опредмечуються у формі якостей людської душі, що презентується назовні певними вчинками, всією поведінкою людини» [5, с. 198]. Виходячи з цього, ми розглядаємо цінності як систему якостей людини, сформованість яких залежить від поведінки, вчинків людини в різноманітних ситуаціях, що базуються на основі переконань людини, системи їх знань.

Слід зазначити, що в Галичині міжвоєнного періоду при визначенні професійного рівня вчителів і навіть при оцінюванні результатів проходження педагогічної практики учнями педагогів, зокрема Державної педагогії у Львові, оцінювали не тільки професійний, загальнокультурний рівні, стосунки з учнями, керівництвом і персоналом школи, а й також моральні якості. Серед цього виділявся пункт «загальні цінності». Він передбачав оцінку за загальну інтелігентність; розумову культуру; ідейність (переконаність); самодіяльність (ініціативу); енергійність; почуття відповідальності [6].

Усі цінності сприймаються й усвідомлюються людиною у трьох аспектах: у конкретному вербальному вияві – як система принципів (правил) у конкретному практичному – у вигляді набутих якостей, у їх практичному втіленні та реалізації через поведінку особистості, а також в ідеальному – як система ідеалів. Тобто категорії «цінності» та «ідеал» є неподільними. Взагалі ідеал людини розглядається як взірць, щось досконале, вища мета намагань. Інакше кажучи, ідеал розглядається як найвища мета до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю; взірць досконалості, втілення найкращих якостей людини.

Найбільш чітко сформульовано поняття «ідеал», на нашу думку, О. І. Вишневецьким. За його твердженням «Ідеал як аксіологічне поняття є тим (умовним) недосяжним «взірцем», на який змушена орієнтуватися і до якого змушена прагнути людина, якщо вона хоче досягти чогось суттєвого» [5, с. 217].

Отже, між ідеалом і цінностями існує взаємозв'язок, а саме ідеал є критерієм вибору людиною цінностей і оцінки. Початок деградації цінностей «є втрата віри в прагнення досягти ідеалу, зневіра, «зупинка» в дорозі до нього» [там само, с. 226]. А тому кожна людина, насамперед майбутній викладач ВНЗ, який повинен бути готовим до виховання студентів, підготовки їх до служінню державі, повинен постійно жити з дотриманням цінностей, намагаючись досягти ідеалу. А це в свою чергу передбачає, що майбутній викладач повинен мати високий рівень знань про цінності, про ідеал, про їх взаємозв'язок, а також вміти знайти шляхи їх формування або корегування в інших.

Тому нас цікавили питання розуміння студентами поняття «цінності», «ідеал». Для визначення рівня обізнаності студентів магістратури з цими феноменами, ми провели опитування, в якому взяли участь близько 250 майбутніх магістрів різних спеціальностей: філологи, юристи, педагоги, дизайнери, музикознавці, фізкультурники, природознавці тощо. Студентам було запропоновано відповісти на такі запитання: «Продовжити речення: Цінності – це», «Перерахуйте по мірі зниження значення риси, які Ви найбільш цінуєте в людях», «Дайте визначення, що таке ідеал людини», «Перерахуйте риси, над виробленням яких Вам необхідно працювати, щоб наблизитися до ідеалу» та інші.

За результатами отриманих емпіричних даних можна зробити висновок, що у навчально-виховному процесі ВНЗ приділяється недостатньо уваги та уваженню вищезгаданої дефініції. Так, переважна більшість респондентів не змогли дати визначення категорії «цінність», а ті, що дали, трактують її в основному крізь призму окремої людини. Наприклад, цінності — це «те, до чого прагне людина» (Марина,

інститут філології), «що робить людину щасливою» (Уляна, інститут філології), «ідеал людини» (Надія, інститут мистецтв), «найкращі риси людини» (Володя, юридичний інститут), «певні якості людини» (Наталя, педагогічний інститут), «здоров'я, сім'я, духовність» (Христина, педагогічний інститут), «речі, які виявляються як в матеріальному, так і духовному» (Богдан, інститут туризму), «те, що найважливіше в житті людини» (Світлана, природничий інститут) тощо.

Безперечно, хоча такі визначення є неточними, вони все ж таки мають право на існування. Але показово, що у відповідях не береться до уваги контекст життя всього суспільства. Тобто студенти не адаптовані до засвоєння таких цінностей, «які забезпечать гармонію їх поведінки і які виводяться з природної структури людського суспільства, що послідовно включає: людину – родину – громаду – націю (державу) – все людство» [5, с. 200].

Оцінка сьогоденніми студентами магістратури загальних цінностей виглядає так: доброта, милосердя (54%), інтелектуальний розвиток, високий рівень пізнавальної діяльності (37%), чесність (27%), щирість (23%), ввічливість (15%), вихованість (13%), високий рівень культури (11%). Крім того було названо такі риси, як працелюбність (9%), справедливість (8%), а окремими респондентами — терпимість, толерантність, рішучість, мудрість, пунктуальність, духовність тощо. Проте слід зауважити, що практично ніхто з опитаних не назвав такі якості, як ініціативність, активність, впевненість у собі, поміркованість у своїх діях, наполегливість, стриманість, вміння доводити розпочату справу до завершення, наявність власної думки, сміливість тощо.

Водночас результати анкетування засвідчили, що студенти правильно оцінюють сьогоденню ситуацію й у відповіді на запитання «Що Вам треба зробити, щоб наблизитися до Вашого ідеалу?» багато з них перерахували саме ті якості, яких вони не називали, — можливо, за нашим допущенням, тому, що вони їм не притаманні. Тобто іде мова про те, що студенти переважно дають правильну самооцінку неформованості в собі конкретних якостей, проте не завжди називають шляхи їх вироблення. Дуже показово, що відсутність сформованості у багатьох студентів магістратури моральних якостей, необхідних для роботи викладачем, впливає на їх вибір. Кожний восьмий респондент дав негативну відповідь на запитання «Чи бажаєте Ви працювати викладачем у майбутньому?»

Отже, для того, щоб підготувати нову зміну викладачів ВНЗ, важливо активізувати роботу з їх особистісного становлення. Це може бути здійснене у подальших розвідках.

Література:

1. Семиченко В. А. Пути повышения эффективности изучения психологии / В. А. Семиченко. — К., 1997. — С. 112-116.
2. Барашев Р. Психологическая порнография / Р. Барашев // Еженедельник 2000. — 2011. — № 4 (4543) — 28 января — 3 февраля.
3. Чудакова С. В. Повышение качества высшего образования — вхождение Украины в европейское образовательное пространство / С. В. Чудакова, М. П. Раковская. Україна — суб'єкт європейського освітнього простору : [матеріали Міжнародної наук. — практ. конф., Київ, 24-25 травня 2005 р.] — К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — С. 188-191.
4. Киричок В. А. Цінності / Киричок В. А. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремін. — К.: Юрінком Інтер, 2008.
5. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Вишневецький О. І. — Дрогобич: Коло, 2003. — 528 с.

6. Центральний Державний історичний архів (м. Львів), Ф. 179, оп. 3, спр. 1506, арк. 561.

Завгородня Т. К.

УСВОЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНТОМ МАГИСТРАТУРЫ – ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ЕГО СТАНОВЛЕНИЯ КАК ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

В статье, с учетом требований к преподавателям ВУЗа, противоречий, которые необходимо разрешать в процессе их профессиональной подготовки, особое внимание уделяется формированию ценностных ориентаций, идеалов будущего преподавателя.

Ключевые слова: ценность, преподаватель, ВУЗ, магистратура.

Zavgorodnia T. K.

MASTERING OF VALUES OF STUDENT OF CITY COUNCIL IS IMPORTANT CONDITION OF HIS BECOMING AS TEACHER OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

In the article, taking into account requirements to the teacher of higher educational establishment, contradictions which must be untied in the process of their professional preparation, the special accent is done on the ways of forming of the valued orientations, ideals of future teacher.

Keywords: value, teacher, HEE, city council.

УДК 371.134:53(07)

Здециц В. М.*

ФОРМИРОВАНИЕ ПОНЯТИЯ ИСТИННОСТИ В НАУКЕ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ФИЗИКИ

На примере рассмотрения задачи о свободном падении тела показана важность учета всех факторов, влияющих на физический процесс, для установления истины, формирования правильного мировосприятия учителя.

Ключевые слова: падение тела, гравитационное поле Земли, формирование правильного мировосприятия.

Влияющие на процесс падения, исключаются из рассмотрения. Да, в это время закладываются только основы физики, но результатом такого образования будет искаженное представление об окружающем мире и процессах, происходящих в нем. Без математических сложностей учитель должен суметь при изучении таких тем показать истинную картину протекающих процессов, подвигнув тем самым учащихся к самообразованию. Это можно сделать, если учитель сам получил образование, учась в ВУЗе, которое позволяет делать подобные обобщения по этой и другим темам. Для этого учитель должен получить всеобъемлющие, а не фрагментарные знания по каждой теме школьной программы, которые позволят связать воедино различные факторы влияния, дать тем самым полное неискаженное представление о том или ином явлении. Тогда и только тогда учитель сможет донести до учащихся истинную картину происходящего. Никто тогда не упрекнет учителя: «суха наука, друг мой, а древо жизни зеленеет»!

* © Здециц В. М.